

Мороховська Наталя Станіславівна

кандидат філософських наук,
доцент кафедри теорії права та держави
факультету соціології та права НТУУ «КПІ»

ЕТИКА ПОКАРАННЯ

Громадськість, юристи, політики і ЗМІ, зазвичай, не бачать іронії в тому, що ми відповідаємо на шкоду, спричинену злочинцем, новою шкодою, яка, цього разу, наноситься йому самому.

Норвезький кримінолог Нільс Кристі (1982) нагадав нам про очевидний, здавалось би, факт: покарання – це навмисне спричинення страждань державою своїм громадянам. Якщо тільки не існує якогось вкрай серйозного виправдання, це можна назвати зловживання владою.

Одна із точок зору полягає в тому, що справедливе покарання недосяжне; збитки неможливо виміряти кількісно, а також неможливо спричинити еквівалентну кількість страждань еквівалентним злочинцям, тому що немає такого поняття, як «еквівалентний злочинець».

Нам слід переглянути наші вихідні принципи. Чи може покарання, навмисне спричинення страждань, бути коли-небудь виправданим, і якщо так, то коли і чому? Тут існують 4 позиції, на яких слід зупинитися.

Перша полягає в тому, що, **покарання виправдане своєю сутністю**, що воно являє собою обов'язок. Ті, хто вірить у відплату, визнають це самоочевидним. Філософ І. Кант говорить, що відплату можна визначити таким чином, що злочинець отримав незаслужену перевагу за чужий рахунок, а, значить, покарання необхідне для відновлення рівноваги, за рахунок позбавлення його таких переваг. Кант звертає увагу також на те, що кожна людина має право відповідати **тільки** за свої вчинки, тому покарання для людини не повинно визначатися його можливим впливом на інших злочинців.

Друга позиція, навпаки, полягає в тому, що **покарання може бути виправдане, тільки якщо воно ефективне.** Як говорив Бентам, всі покарання самі по собі – зло. Більш спірним є його твердження, що таке зло не прийнятне, як засіб досягнення благої мети. Дійсно, оскільки тут мова йде про навмисне спричинення болю (позбавлення волі), покарання може застосовуватися лише в тому випадку, коли воно працює не просто настільки ж ефективно, але **більш ефективно, ніж всі інші реакції на злочинні дії** – а його ефективність, м'яко кажучи, викликає сумнів.

По-третє, існує відносно гуманний принцип, який застосовується Європейською комісією з прав людини (стаття 3.): **покарання виправдане, якщо воно не є жорстоким, нелюдським або принизливим.** На нашу думку, слід додати ще одну умову: покарання не повинно бути **надмірним** (хоча важко погодитися з тим, що покарання прийнятне, якщо воно відповідає цим критеріям). Очевидно, що у всіх цих випадках і, особливо, в останньому, є проблеми з визначеннями, але Європейський суд з прав людини виділив наступні поняття:

- *Торттури*: навмисне нелюдське поводження, яке стає причиною дуже серйозних і жорстоких страждань;

- *Нелюдське поводження*: таке поводження, яке викликає у жертви почуття страху, страждання і неповноцінності, яке може принижувати і девальвувати почуття власної гідності жертви і може зламати її фізичний і моральний спротив.

Задамо провокаційне питання: що таке покарання? І де проходить грань між покаранням і тортурою? Спільне у них те, що і те, і інше є знаряддям навмисного спричинення болю і страждань, хоча тортюра може і не мати такої мети, як покарання. Конвенція ООН проти застосування тортур визначає це не як перевищення порогу, а як неправильне (невиправдане за метою) застосування: жорстокий біль або страждання, спричинені офіційною особою з такою метою, як отримання інформації або зізнання; виключаючи біль або страждання, які є результатом законних санкцій. Більшість людей впевнено

говорить, що тортури не можуть бути виправдані ніколи, навіть, якщо вона, наприклад, служить інструментом отримання інформації, яка допомагає в боротьбі з тероризмом і, можливо, збереженні людських життів – тому, головним чином, що це просто неправильно, несправедливо (мета не виправдовує засоби), але також і тому, що це може бути непродуктивно – інформація, отримана таким способом, може виявитися фальшивою, а крім того, такі методи дають терористам виправдання і причину продовжувати боротьбу за свободу, проти варварської держави. Багато хто вважає, що карателі, які застосовують тортури, є однією із головних причин того, що люди стають на шлях тероризму.

Але чи є тортурами або «принаймні» нелюдським чи принизливим поводженням ізоляція людей в такому місці, де вони можуть перебувати в постійному страху, що їх будуть бити чи гвалтувати, де вони будуть терзатися думками про долю своїх дружин і дітей чи проведуть місяці і роки в гнітючій тузі, де їм доведеться миритися з тісністю і перенаселенням або, навпаки, знаходитися наодинці протягом невизначено довгого часу? Чим відрізняються відповідні аргументи, якщо ми говоримо про покарання?

Навіть, якщо принцип покарання є прийнятним, грань між прийнятними і неприйнятними його формами – тонка і невловима лінія, яка часто, але далеко не завжди зміщуватиметься в бік гуманності. Ми повинні сподіватися на відміну тих жорстоких покарань, з якими миряться (або, які ігнорують) прихильники пенітенціарної реформи, а також активно працювати над тим, щоб вони були відмінені. Не говорячи вже про моральний бік того, що людей ставлять в такі жахливі умови, слід пам'ятати, що такі міри не допоможуть людині вести «добропорядне і корисне життя» після звільнення, вони навіть не можуть переконати його в необхідності таких змін.

Четвертий пункт полягає у тому, що **покарання ніколи не буває виправданим**. Це може вважатися «пацифізмом», але систему карного судочинства слід «роззброїти». Замість «сумнівних вправ у спробах визначення кількості болю, який ми повинні спричинити» пропонуються відновні дії,

«реалістична і іноді жорстка реакція», націлена, по можливості, на співробітництво зі злочинцем. Іноді такий підхід може бути болючим для злочинця і для інших людей, але, на відміну від покарання, біль тут є побічним випадковим продуктом, а не самоціллю. *Відновне правосуддя* дає злочинцю шанс виправити ситуацію і вибачитися перед потерпілим.

Підсумовуючи викладене, слід зауважити наступне: цілі покарання неясні і заплутані, причому існує безпідставне припущення, що такі цілі можна врівноважити чи скомбінувати. Загальне стримування, взірцево-показове покарання однієї людини для залякування інших, несправедливе і малоефективне. Покарання, особливо тюремне ув'язнення, спричиняє різний вплив на різних злочинців і має небажані побічні ефекти. Відсутня основа для того, щоб прийняти рішення відносно кількості покарання, необхідного для забезпечення стримування, але навіть, якщо б вона існувала, така кількість завжди відрізнялась би від кількості, необхідної для відплати.

Відсутня будь-яка основа для того, щоб прирівняти певний злочин до певного рівня покарання. Але, що більш важливо, ніж рівні покарання – це сама концепція: покарання виправдане або лише за певних умов, які існуюча система ніколи не виконає, або не виправдане зовсім.